

BRIEF UIT PRINCETON¹

Wessel Krul

De Amerikaanse wetenschap heeft al heel lang een reputatie van voortreffelijkheid. Het geldt als aanbeveling wanneer een onderzoeker in de Verenigde Staten heeft gestudeerd en de Amerikaanse universiteiten worden graag aan Nederland ten voorbeeld gesteld. Daar zijn goede redenen voor; veel van wat de Amerikanen presteren is inderdaad uitzonderlijk. Maar op de achtergrond speelt nog altijd iets mee van het oude verlangen naar de utopie. Amerika is van het begin af een plaats geweest waarop Europeanen hun wensen en idealen hebben geprojecteerd, en de Amerikanen zelf houden ervan om de dingen van hun beste kant te zien. De dagelijkse praktijk is natuurlijk ingewikkelder. Het grote ontzag waarmee in Nederland naar het hoger onderwijs in Amerika wordt opgekeken, houdt weinig rekening met de bijzondere omstandigheden die het Amerikaanse universiteitssysteem maken tot wat het is.

In deze brief wil ik op grond van mijn persoonlijke ervaringen iets over die omstandigheden zeggen. Toen ik voor een verblijf van een half jaar aan de afdeling geschiedenis van Princeton University aankwam, had ik van Amerika en het Amerikaanse hoger onderwijs nauwelijks meer dan vage noties. De meest elementaire feiten leerde ik pas ter plekke kennen. Misschien staan anderen er net zo voor. Mijn verslag bestaat daarom grotendeels uit zakelijke gegevens. Er zijn dingen die bij een eerste indruk veel meer opvallen: de eigenaardige verhouding van de Amerikanen tot voedsel en gezondheid bijvoorbeeld, en het alomtegenwoordige baseball-petje, dat als hedendaags symbool dient van de 'American way of life'. Maar zulke observaties leiden meteen tot algemeenheden over de Amerikaanse cultuur. De verleiding van het generaliseren wil ik proberen te weerstaan. Een universiteit is niet representatief voor de samenleving, in Amerika nog minder dan elders, en Princeton is, zegt men, nauwelijks representatief voor de Amerikaanse universiteiten in het algemeen. Laat ik me dus, voor zover mogelijk, tot deze universiteit beperken.

1 Geschreven in april 1994. Met veel dank aan Josine Blok, zonder wie ik nooit in Princeton zou zijn geweest, en verder aan Peter Brown, Joan Daviduk, Dirk Hartog, James Heintzen, Kari Hoover, André Lardinois, Elizabeth Lunbeck, Suzanne Marchand, Todd Porterfield en de vele anderen met wie ik tijdens mijn verblijf aldaar over het Amerikaanse universitaire leven heb gesproken.

Studeren in Amerika

Het voornaamste verschil tussen het hoger onderwijs in Nederland en dat in de Verenigde Staten is er één van omvang; ook naar verhouding. Van de Amerikaanse middelbare scholieren gaat het overgrote deel door naar een universiteit; in Nederland is dit veel minder vanzelfsprekend. Nederland heeft 12 universiteiten op een bevolking van 15 miljoen; voor de 250 miljoen inwoners van de Verenigde Staten zijn er minstens 350 universiteiten, en dat zijn alleen nog de belangrijkste. In elke staat zijn er verscheidene, en in de grote steden zijn er vaak vijf of meer. Dit is werkelijk hoger onderwijs voor velen. Maar dit betekent ook dat het universitair onderwijs aan een verscheidenheid van maatschappelijke behoeften is aangepast. De in Nederland gangbare gedachte dat alle universiteiten onderling gelijkwaardig zijn, en dat zij tegelijkertijd ieder voor zich naar het hoogst bereikbare moeten streven, is niet toepasbaar op de Amerikaanse situatie. In plaats daarvan bestaat er een zorgvuldig in acht genomen hiërarchie. Zo combineert het Amerikaanse systeem een democratisch principe met het idee van een wetenschappelijke elite. Iedereen kan naar de universiteit, maar niet iedereen kan naar elke universiteit; hoe hoger de universiteit staat aangeschreven, des te strenger de toelatingseisen.

Behalve toelatingseisen zijn er financiële drempels. In Nederland worden alle universiteiten, ook de confessionele, door de staat onderhouden, en het studeren is overal aan dezelfde voorwaarden gebonden. In Amerika subsidieert elke staat één of meer universiteiten, die meestal heel groot zijn, maar daarnaast bestaan er vele particuliere instellingen van uiteenlopende omvang die erkende diploma's afleveren. Deze bepalen zelf de hoogte van het collegegeld, dat oploopt naarmate zij beter gekwalificeerd onderwijs aanbieden. Het gaat om aanzienlijke bedragen, en veel Amerikaanse ouders moeten al vroeg met sparen beginnen om hun kinderen de gewenste opleiding te kunnen geven. Toch is er geen vaste relatie tussen het niveau van de universiteiten en hun grootte of de herkomst van hun middelen. In sommige staten wordt veel aan het openbaar onderwijs uitgegeven. De staatsuniversiteit van Californië, met hoofdvestiging in Berkeley, en die van Michigan in Ann Arbor, behoren tot de top van de Amerikaanse universiteiten. Zij stellen dan ook soortgelijke eisen als de beste particuliere instellingen. Het studentenaantal is evenmin een indicatie. Sommige goede universiteiten zijn heel klein, zoals Princeton, maar er zijn ook grote universiteiten, zoals Harvard, die op het hoogste niveau opereren.

Bovendien bieden niet alle universiteiten alle vakken aan en verschillen zij soms ook per vak onderling sterk van niveau en benadering. Voor het eerste deel van de opleiding maakt dat niet altijd veel uit; de studenten hebben een grote vrijheid om zelf hun pakket samen te stellen en leggen zich niet meteen toe op een hoofdvak. Voor het tweede deel is de keuze van plaats en docenten van grote betekenis. De universitaire studie is in Amerika strikt in tweeën gescheiden. De eerste fase, de *undergraduate* opleiding, omvat vier jaar en eindigt met het behalen van de laagste academische graad, de *bachelor's degree*. De meerderheid van de studenten zoekt hierna een werkkring; anderen gaan

door met een universitaire beroepsopleiding, in medicijnen, rechten of politieke wetenschappen en een aantal bereidt zich aan de *graduate school* voor op het schrijven van een proefschrift. Dit lijkt ogenschijnlijk veel op de Nederlandse tweedeling, die er ook gedeeltelijk aan ontleend is, tussen de opleiding voor het doctoraalexamen en de AIO- of OIO-fase. Maar ook hier is de overeenkomst misleidend.

Het middelbaar onderwijs in de Verenigde Staten laat in het algemeen, ook naar het oordeel van de meeste Amerikanen, veel te wensen over. De eerste twee jaar van de universitaire studie worden daarom grotendeels besteed aan het verwerven van allerlei basiskennis in talen en/of exacte vakken. In het derde en vierde jaar is er sprake van concentratie op een enkel terrein, maar de kennis van het hoofdvak gaat tot aan het afstuderen nog altijd eerder in de breedte dan in de diepte. De specialisatie binnen het hoofdvak volgt in de eerste twee jaar van de *graduate*-opleiding, die worden afgesloten met het examen voor de *master's-degree*. Dan zijn er nog drie jaar over voor het proefschrift, dat overigens lang niet altijd, en in ieder geval pas later, wordt gepubliceerd. In het traditionele Nederlandse bestel had de opleiding voor het doctoraalexamen, met zijn grotere nadruk op een beperkt vakgebied en zijn karakter van inleiding tot wetenschappelijk onderzoek, de meeste overeenkomst met de laatste twee jaar van de Amerikaanse *undergraduate*-opleiding en de eerste twee jaar van de *graduate*-studie. Officieel is dat nog steeds zo, maar inmiddels heeft de Nederlandse doctorandus-titel in Amerika doorgaans niet meer waarde dan de graad van *bachelor*.

De zwaarte van de af te leggen onderdelen verschilt in Amerika per universiteit echter aanzienlijk. De inschrijving hangt niet af van iemands resultaten op de middelbare school, maar allereerst van het nationale universitaire toelatingsexamen. Wie dat met meer dan gemiddelde cijfers afsluit, maakt kans op een plaats aan één van de betere universiteiten. Daarnaar moet worden gesolliciteerd in een ingewikkelde en tijdrovende procedure. Omdat alle goede universiteiten een beperkt aantal studenten toelaten, solliciteren de aankomende eerstejaars bij verscheidene universiteiten tegelijk. Het geldt als eervol om door meer dan één universiteit te zijn aangenomen en dat kan zelfs aanleiding zijn om over bepaalde voorrechten inzake toelagen of huisvesting te onderhandelen. Maar het is zeker dat de inschrijving veel werk met zich meebrengt, veel geld kost en niet leidt tot een aantal jaren van gemoedelijke voorbereiding op de maatschappij: aan de universiteiten die op de ranglijsten het hoogst staan aangeschreven, ligt het tempo hoog en de studie speelt zich af in een competitieve sfeer. Toch zijn de plaatsen aan deze tien of twintig universiteiten zeer begeerd. Het eenvoudige marktmechanisme, dat in het voordeel is van het produkt met de gunstigste verhouding tussen kwaliteit en prijs, lijkt hier niet te werken. Waarom zou iemand niet genoeg nemen met een minder dure opleiding aan één van de andere universiteiten? Daar zijn vaak jongere docenten te horen, die hun naam nog moeten maken, maar die niet minder bekwaam hoeven te zijn.

In Amerika omvat de studie echter veel meer dan alleen het verwerven van bepaalde intellectuele vaardigheden. De Amerikaanse universiteiten zijn behalve opleidingscentra ook leefgemeenschappen, in een mate die in Nederland ondenkbaar is. Het gevoel van saamhorigheid, van deel uit te maken van een *community*, wordt benadrukt vanaf de eerste stap die de student op het universiteitsterrein zet. Ook door de Amerikanen zelf wordt daarmee vaak de spot gedreven, maar de pretentie dat de topuniversiteiten niet alleen kennis, maar ook een levensstijl bijbrengen, is niet volstrekt ongegrond, en de onderlinge band tussen afgestudeerden is in hun verdere leven vaak heel sterk. Dat brengt soms grote voordelen mee. Idealisme en een zeer nuchter pragmatisme gaan, zoals bij zoveel dingen in Amerika, ook hier gelijk op. Wie zich een studie kan veroorloven aan Princeton, Harvard, Yale of één van de andere topinstellingen, koopt daarmee toegang tot een netwerk van relaties; niet alleen vrienden en jaargenoten, die later belangrijke posities zullen bekleden en behulpzaam kunnen zijn, maar ook docenten die op het hoogtepunt van hun carrière staan en aanzien genieten in onderwijs, politiek, bedrijfsleven of industrie.

De keuze van universiteit kan van grote invloed zijn op iemands latere maatschappelijke positie. Het wordt al in een vroeg stadium beslist wie van de elite deel uit zal maken. Wie van de elite deel zal uitmaken, wordt al in een vroeg stadium beslist. Het is echter geen gesloten systeem. De Amerikaanse samenleving heeft aan gelijkheid nooit veel waarde gehecht, maar het democratische beginsel blijft gehandhaafd in het idee van beloning naar verdienste. In Princeton wordt, volgens de officiële richtlijn, pas gekeken naar de financiële middelen van een student na de toelating; voor diegenen die het collegegeld niet kunnen betalen zijn er beurzen. En er wordt veel ruimte gemaakt voor buitenlanders en vertegenwoordigers van minderheden, die tot op zekere hoogte voorrang genieten. Het gevaar van verstarring wordt hiermee enigszins tegengegaan. Bovendien is het ongebruikelijk dat een student zijn of haar proefschrift voltooit aan dezelfde universiteit waar de *master's-degree* werd behaald. Getalenteerde studenten hebben een tweede kans om aan één van de topuniversiteiten verder te gaan. Instellingen als Princeton en Harvard richten zich daar in het bijzonder op. Aan Harvard is het aantal promovendi zelfs groter dan het aantal *undergraduates*. In Princeton is dat niet zo, maar ook daar ligt de nadruk onmiskenbaar op het wetenschappelijk onderzoek.

Princeton University behoort, met Harvard, Yale, Pennsylvania, Columbia, Cornell en nog enkele andere particuliere universiteiten, tot de groep elite-instellingen in het oosten van de Verenigde Staten die bekend staat als de *Ivy League*. De *Ivy League* is oorspronkelijk niets anders dan een sportcompetitie, een afspraak om onderling wedstrijden te houden, die tot op de huidige dag in ere wordt gehouden. Maar de naam kreeg al spoedig de bijklank van academisch snobisme en exclusivisme. Dit waren de universiteiten waar de kinderen van de zeer welgestelde blanke, protestantse families uit het oosten en midden-westen hun opleiding kregen. Het studeren aan een *Ivy-League*-universiteit stond lange tijd gelijk met maatschappelijke bevoorrechtiging en behoudzucht. De laatste decennia is daar veel verandering in gekomen. De toppositie van deze

groep universiteiten is niet langer onomstreden. Allerlei factoren hebben daartoe bijgedragen. Sommige instellingen, zoals Yale, hebben grote financiële verliezen geleden. Universiteiten buiten dit circuit waren soms beter in staat op de intellectuele mode te kunnen reageren, en zijn erin geslaagd programma's aan te bieden die voor aankomende studenten zeker zo aantrekkelijk zijn. Duke University in North Carolina bijvoorbeeld, vroeger een afgelegen oord op het platteland, heeft de laatste tijd op het gebied van de letteren een heel goede reputatie gekregen. Het belangrijkste was echter de noodzaak om te reageren op de ingrijpende veranderingen in de Amerikaanse samenleving zelf.

De geschiedenis van Princeton

Princeton heeft zich goed kunnen aanpassen, met als gevolg dat de universiteit een eigenaardige mengeling te zien geeft van eerbiedwaardige traditie en intellectuele vooruitstrevendheid. De ligging, in een lommerrijk en bezadigd villadorp halverwege tussen New York en Philadelphia, doet weinig dynamiek vermoeden. Maar de afstand tot de economische en bestuurlijke centra is niet groot. De plaats is dikwijls betrokken geweest bij de grote gebeurtenissen uit de Amerikaanse geschiedenis. De eerste Europese immigranten vestigden zich hier aan het eind van de zeventiende eeuw. De naam van de hoofdstraat, Nassau Street, en van het hoofdgebouw van de universiteit, Nassau Hall, herinnert aan de stadhouder-koning Willem III (wat overigens tot verwarring leidt bij veel Amerikanen die bij 'Nassau' allereerst denken aan een zonnig vakantieverblijf op de Bahama-eilanden). George Washington behaalde in januari 1777 bij Princeton, door een list, zijn eerste belangrijke overwinning op de Engelsen. Aan het eind van de onafhankelijkheidsoorlog, in de zomer van 1783, diende de universiteit tijdelijk als vergaderzaal van het Congres. Hier werd het bericht van de vrede met Engeland ontvangen en hier maakte ook de eerste ambassadeur (die van Nederland) zijn opwachting bij de nieuwe republiek.

Het College of New Jersey werd in 1746 opgericht als een calvinistische theologische hogeschool. De nadruk in het onderwijs kwam, deels onder invloed van de Verlichting en deels als gevolg van de politieke ontwikkelingen, al spoedig te liggen op meer wereldse zaken. Veel oud-leerlingen, zoals de latere president James Madison, maakten carrière in bestuurlijke functies. In 1810 besloot de gereformeerde kerk zich uit de instelling terug te trekken en een aparte predikantsopleiding te stichten, die ook nu nog in Princeton bestaat. De hogeschool werd daarmee van zijn belangrijkste financiële steun beroofd. Vanaf deze tijd dateert het ook voor de andere Amerikaanse privé-universiteiten zo kenmerkende systeem van afhankelijkheid van de schenkingen van oud-studenten. De *alumnus* is voor de universiteit een personage van misschien nog grotere betekenis dan de student; wie eenmaal tot een van deze gemeenschappen is toegelaten, wordt geacht de rest van zijn leven naar beste vermogen aan het voortbestaan daarvan bij te dragen. Toch leidde het College of New Jersey na de amputatie van de theologische afdeling lange tijd een kwijnend bestaan.

Pas in de jaren 1880 kreeg het onderwijs, naar het voorbeeld van de Duitse universiteiten, een werkelijk wetenschappelijk karakter. De invoering van de *graduate-school*, de afzonderlijke opleiding tot de promotie, was de grootste vernieuwing. De expansie vertoonde zich evenzeer in de talrijke nieuwe gebouwen, alle in eenzelfde neogotische stijl, die vele decennia werd volgehouden. Toen eerst bereikte Princeton hetzelfde niveau als Yale of Harvard, waar de modernisering al eerder op gang was gekomen. In 1896 werd de naam officieel veranderd in Princeton University.

De geschiedenis van de universiteit in de twintigste eeuw wordt bepaald door twee invloedrijke momenten: het rectoraat van Woodrow Wilson tussen 1902 en 1910, en de hervormingen aan het eind van de jaren 1960. Ofschoon de predikantsopleiding geen deel meer uitmaakte van het programma, droeg de universiteit nog lang een duidelijk protestants stempel. Wilson, zelf domineeszoon, legde na de wetenschappelijke vernieuwingen uit de voorgaande jaren een nieuwe nadruk op de scholing in christelijke deugden. De universiteit was in zijn visie allereerst een plaats van karaktervorming. Samenwerking, verantwoordelijkheid, loyaliteit en plichtsbesef, dat waren de normen die de universitaire gemeenschap als leidraad moest nemen. Net als later in zijn loopbaan, stelde Wilson zijn idealen te hoog. Hij slaagde er niet in om een volledige integratie tussen de *graduates* en de *undergraduates* te bewerkstelligen, en hij kon niet verhinderen dat de studentenbevolking zich verdeelde over verschillende corpsverenigingen met eigen clubgebouwen.

Twee van zijn voorstellen zijn desondanks tot op heden kenmerkend voor Princeton gebleven. Ten eerste is er het principe dat alle hoogleraren, ook zij met een vaste aanstelling op één van de prestigieuze leerstoelen, aan de colleges voor de jongerejaarsstudenten deelnemen. Aan veel andere Amerikaanse universiteiten is dat niet zo, en geven de bekende hoogleraren alleen onderwijs aan de promovendi. Princeton maakt uitgebreid reclame met het feit dat de studenten in Princeton van het begin af in aanraking komen met docenten die op hun vakgebied tot de autoriteiten behoren. In de eerste twee jaar gebeurt dit overigens alleen via hoorcolleges. De stof van deze hoorcolleges wordt nader toegelicht in kleine werkgroepen of *tutorials*, die onder leiding staan van beginnende docenten; dit zijn degenen met wie de jongerejaarsstudenten in feite het meeste contact hebben.

De tweede erfenis van Wilson is meer omstreken. Om het besef van eigen verantwoordelijkheid te bevorderen, is tijdens zijn rectoraat het toezicht bij de schriftelijke tentamens en examens vervangen door een 'erecode': bij massale tentamens wordt niet gesurveilleerd en individuele tentamenvragen mogen thuis of op de bibliotheek worden gemaakt. Op het eerste blad tekent de student, volgens een vaste formule, een verklaring dat hij of zij de opdracht naar eer en geweten heeft uitgevoerd. Deze *code of honour*, die ook nu nog wordt gehandhaafd, is een telkens terugkerend punt van discussie. Schattingen over de omvang van het misbruik - want dat dit er is betwijfelt niemand - lopen zeer uiteen. Een student die merkt dat een ander fraude pleegt, is officieel verplicht dit te melden, wat allerlei morele dilemma's met zich meebrengt; anderzijds is

Een college geschiedenis op het gazon voor het Instituut voor Geschiedenis in Princeton.

de straf voor bewezen bedrog niet strenger dan een jaar schorsing. De laatste jaren zijn de studenten bij sommige grote tentamens toch maar een bankje uit elkaar gezet, wat weer tot het protest leidde dat dan het ondertekenen volgens de erecode geen zin meer had. De *code of honour* maakte deel uit van een normbesef dat paste bij de Angelsaksische elite die tot in de jaren 1960 de toon aangaf op de universiteit. Maar afschaffing zou kunnen worden uitgelegd als een erkenning dat de huidige universiteitsbevolking, voor een deel met een volkomen andere achtergrond, niet tot eerlijkheid en zelfdiscipline in staat is. Daarom zal het systeem voorlopig wel gehandhaafd blijven.

Wat Wilson niet kon, en waarschijnlijk ook niet wilde veranderen, was het exclusieve karakter van Princeton. Nog heel lang waren de studenten vrijwel uitsluitend zonen van welgestelde ouders, en vooral voor de *undergraduates* speelde de toegang tot het sociale netwerk een grotere rol dan de wetenschap. Ook tegenwoordig wordt de intellectuele ambitie van sommige studenten voldoende bevredigd door het feit dat zij allerlei beroemde geleerden van nabij hebben kunnen zien. Er zijn er die van mening zijn dat hun docenten worden betaald om hen vooruit te helpen; in hun ogen zijn de scripties en tentamens niet veel meer dan hinderlijke onderbrekingen bij het genieten van hun maatschappelijke voorrechten.

De naam van Princeton als eminent centrum van wetenschap is sedert de jaren '30 in hoge mate versterkt door een instelling die formeel los staat van de universiteit. In 1930 besloot de New Yorkse miljonair Louis Bamberger, met het typische gebaar van de Amerikaanse filantroop, om de universiteit, die niet over een eigen artsopleiding beschikt, een Medical School aan te bieden. De universiteit was nogal verlegen met het geschenk. Een opleiding in de medicijnen was niet onmiddellijk nodig, want er waren er al enkele aan nabijgelegen universiteiten; bovendien zou de oprichting ook van de universiteit zelf grote investeringen vereisen. De gedachte kwam op om een instituut voor zuivere wetenschap te stichten, in de geest van Princeton University maar onafhankelijk daarvan, waar een kern van grote geleerden, niet belast met onderwijs, jaarlijks wisselende groepen onderzoekers om zich heen kon verzamelen. Bamberger liet zich overhalen en zo ontstond het Institute for Advanced Study. Het instituut is verdeeld in vier scholen, wiskunde, natuurwetenschappen, geschiedenis en sociale wetenschappen. Elke school heeft zes tot acht permanente plaatsen (leerstoelen zijn het niet, want deze hoogleraren geven geen college) en herbergt daarnaast een variabel aantal onderzoekers die voor de periode van een maand tot een jaar in Princeton verblijven. Tot de vaste staf behoorden vanaf het begin bijvoorbeeld Albert Einstein en Erwin Panofsky. Ofschoon het instituut geheel autonoom is, zijn de ingezetenen toch op allerlei manieren bij de universiteit betrokken. Een groot aantal wetenschapsmensen uit de hele wereld heeft zo een tijdlang aan het academische leven in Princeton kunnen deelnemen.

De gloriетijd van Princeton University, zegt men vaak, was de kwart eeuw tussen 1940 en 1965. Dit geldt overigens voor de Amerikaanse universiteiten in het algemeen. Omdat de omstandigheden overal voorspoedig waren, profiteerde

Princeton eens te meer. Nogal wat Amerikaanse academici, niet alleen de ouderen, spreken of schrijven met nostalgie over dit tijdperk, dat zij ervaren als een idylle van zuivere wetenschap. Daar zijn allerlei redenen voor: er was veel geld beschikbaar en van bureaucratie was geen sprake; het onderwijs werd als doel op zichzelf hoger gewaardeerd en het onderzoek was gericht op een langere termijn; het aanbod was overzichtelijker en de dwang tot publiceren minder groot; in het algemeen was het tempo van het leven gemoedelijker. Maar belangrijker was waarschijnlijk het immense zelfvertrouwen van de toenmalige Amerikaanse cultuur. Amerika is misschien nooit zo Amerikaans geweest als in die tijd. Dit idee van 'Amerika' werd nog versterkt, omdat het eerder een streven was dan een toestand. Zo goed als alle Amerikanen, ook zij die uiterst kritisch stonden tegenover het beleid van hun eigen regering, waren ervan overtuigd dat de toekomst van de wereld van de Verenigde Staten afhing. Dit vertrouwen heerste ook aan de universiteiten. Elke bijdrage aan het Amerikaanse onderwijs en de Amerikaanse wetenschap kon worden gezien als onderdeel van een groot werk van beschaving en vooruitgang, en had daarom een intrinsieke waarde.

Recente ontwikkelingen

Veel van deze zekerheid is nu verdwenen. Niet alleen omdat op den duur duidelijk werd dat de idealen van de Amerikaanse middenklasse voor een aanzienlijk deel van de bevolking niet bereikbaar waren. Het beeld van de 'smeltkroes' bleef de gedachten nog lang beheersen. Het sociale protest uit de jaren 1960 kwam voort uit het verlangen om zo veel mogelijk mensen in het gevoel van een Amerikaanse saamhorigheid te betrekken. Maar inmiddels staat de saamhorigheid zelf ter discussie. Het einde van de Koude Oorlog heeft ook de Verenigde Staten in een diepe identiteitscrisis achtergelaten. Het streven naar een voortgaande assimilatie van alle inwoners aan een Amerikaans burgerschap, met dezelfde normen en waarden, is goeddeels opgegeven. In plaats daarvan begint er nu een pluralistische samenleving te ontstaan, waarin talloze verschillende groepen op grond van afkomst, godsdienst of taal bijzondere rechten opeisen. Het vanzelfsprekende retorische beroep op een gemeenschappelijk einddoel is veranderd in een moeizame dialoog. Op elk moment doen zich pijnlijke botsingen voor. In de pers en publiciteit, en vooral ook in het universitaire leven, wordt voortdurend energie besteed aan het evalueren en verwerken van de belangentegenstellingen. Soms lijkt het alsof alleen al de inspanning om het gesprek gaande te houden alle krachten opeist.

De overgang van integratie naar fragmentatie heeft zich ook in Princeton voorgedaan. In de afgelopen vijftientig jaar is de personele bezetting van de universiteit drastisch veranderd. Net als aan de andere *Ivy-League*-universiteiten bestond er nog tot in de jaren 1960 een nooit openlijk uitgesproken voorbehoud tegen een vrije toelating van minderheidsgroepen. Bovendien was Princeton een volstrekt mannenbolwerk. Er waren zelfs geen afzonderlijke, aan de universiteit

verbonden hogescholen voor vrouwelijke studenten, zoals bijvoorbeeld aan Harvard. In 1969 werd besloten om vrouwelijke studenten op voet van gelijkheid aan het onderwijs te laten deelnemen. Eerder al waren enkele vrouwelijke hoogleraren aangesteld. Dezelfde beweging die leidde tot de introductie van vrouwen in Princeton, leidde ook tot een nieuwe instroom van studenten en docenten uit andere dan de protestants-angelsaksische bevolkingsgroepen. Vooral degenen met een joodse achtergrond hebben hiervan kunne profiteren. Met name in de letteren en de sociale wetenschappen staat het aantal joodse of oorspronkelijk joodse docenten nu in reële verhouding tot de getalsmatige sterkte van de joodse bevolking in dit deel van de Verenigde Staten. Hun succes heeft echter onvoorziene problemen opgeroepen.

Voor een Nederlander die er, om historisch verklaarbare redenen, op bedacht is om de joodse minderheid juist niet als anders of afwijkend te zien, is het opvallend hoe nadrukkelijk velen van hen vasthouden aan een bijzondere joodse identiteit. De herinnering aan de Holocaust leeft in de Verenigde Staten momenteel sterker dan in de voorgaande decennia. Ook al is lang niet iedereen meer actief betrokken bij het joodse geloof, toch bestaat er een opmerkelijk gevoel van saamhorigheid. Op de achtergrond is er nog altijd het besef dat men deel uit maakt van een potentieel bedreigde maatschappelijke categorie. In de ogen van de andere minderheden daarentegen, de zwarten, de Latijns-Amerikanen en tot op zekere hoogte ook de Aziaten, zijn zij nu de feitelijke machthebbers, met wie de strijd om gelijke rechten moet worden uitgevochten. Dit leidt tot eindeloze misverstanden. Het voornaamste resultaat is dat alle betrokkenen de neiging hebben zich steeds sterker in hun eigen culturele sfeer terug te trekken. Het gemeenschappelijke terrein tussen alle verschillende groepen die tezamen de Amerikaanse bevolking vormen, is duidelijk smaller geworden.

Vergeleken bij de ghetto-vorming die zich in de rest van het land voordoet, is Princeton University een toonbeeld van harmonieus internationalisme. De opvoeding tot wederzijds begrip is één van de hoofdtaken die de universiteit zich stelt. Zolang de studie duurt, lijkt zij daar redelijk in te slagen. Een scepticus zou kunnen opmerken dat de algemene sfeer van welvaart de verzoening veel gemakkelijker maakt, en dat de universiteit in een omgeving vol sociale spanningen zelf een luxueus ghetto is. Het valt niet te ontkennen dat Princeton rijk is. Gerekend per hoofd van de universitaire bevolking, is het zelfs de rijkste universiteit in de Verenigde Staten. Het totale vermogen van Harvard is groter, maar omdat het studentenaantal naar verhouding nog groter is, valt er daar per persoon minder te besteden. Van alle particuliere universiteiten is het inkomen overigens kwetsbaar en conjunctuurgevoelig. In Princeton wordt ongeveer een derde van de totale uitgaven betaald uit de rente van beleggingen en onroerend goed, een derde uit collegegelden en schenkingen van oud-studenten, en een derde uit opdrachten van overheid en bedrijfsleven. Bij de externe opdrachten geldt de regel dat de totaal te besteden som moet worden aangevuld met eenzelfde bedrag aan overhead-kosten voor de universiteit als geheel. Zo kwam het geld dat de Amerikaanse staat bij de astronomen en natuurkundigen in Princeton besteedde aan het *Star-Wars*-project, ook aan de letteren ten

goede. En nu zijn de bezuinigingen die de Amerikaanse staat zich allerwege moet opleggen, eveneens in Princeton merkbaar.

Academische verhoudingen

Princeton is een kleine universiteit met een relatief grote staf. Het studentenaantal is sedert de jaren 1930 ongeveer verdubbeld, wat vrijwel niets is in vergelijking met de groei die de meeste andere Amerikaanse en Europese universiteiten in die tijd hebben doorgemaakt. Er wordt gestreefd naar een vast aantal van ongeveer 6000, waarvan ongeveer 4800 *undergraduates* en 1200 *graduates*. Ter vergelijking: Harvard heeft ongeveer 17.000 studenten, waarvan ongeveer 10.000 *graduate students*. De nabij gelegen staatsuniversiteit van New Jersey, Rutgers University in New Brunswick, een instelling die veel meer met de Nederlandse rijksuniversiteiten vergelijkbaar is, heeft zelfs 50.000 studenten. De meeste studenten wonen in Princeton intern in één van de gebouwen op het universiteitsterrein. De universiteit voelt zich verantwoordelijk voor hun privé-leven en persoonlijke omstandigheden op een manier die in Nederland moeilijk voorstelbaar is. De combinatie van georganiseerd gemeenschapsleven in kloosterachtige gebouwen met een hooggekwalificeerde wetenschappelijke staf, geeft Princeton enigszins het aanzien van een kruising tussen een dure kost-school en een onderzoeksinstituut.

De selectie van de studenten is het werk van een vaste groep personeel, die daar een volledige dagtaak aan heeft. Het aantal toelatingen staat van te voren vast, maar het aantal aanvragen, vooral ook uit het buitenland, neemt jaarlijks toe, zodat de kans om een plaats te krijgen steeds kleiner wordt. De redenen van deze groei zijn niet volkomen duidelijk; wellicht is er zowel verband met de internationale faam van Princeton - drie Nobel-prijzen in 1993 - als met de nog altijd betrekkelijk gunstige regelingen voor minder vermogende studenten. Dit jaar, 1994, werd een record bereikt van 14.361 aanmeldingen. Daarvan hebben ongeveer 2000 positief bericht gekregen, vrijwel evenveel mannen als vrouwen. Doorgaans is een heel aantal van hen ook aan één of meer andere universiteiten aangenomen. De groep eerstejaars die uiteindelijk in Princeton de studie begint, omvat telkens tussen de 1100 en 1200 studenten. Van hen ontvangt ongeveer 40 procent één of andere vorm van financiële steun. De overigen betalen het collegegeld van \$ 25.000 per jaar (huisvesting inbegrepen) uit eigen middelen. Er wordt bij de inschrijving uiteraard op wetenschappelijk talent gelet, maar dat is niet het enige. De kinderen van oud-studenten genieten een zekere voorrang, en er wordt veel waarde gehecht aan een gevarieerde en tegelijk evenwichtige samenstelling van de groep. Toeval speelt ook een rol: aan elke aanvraag, heeft iemand uitgerekend, kan bij de eerste selectie niet meer dan twintig minuten worden besteed.

Het Amerikaanse studentenleven, zeker aan de particuliere instellingen, is rijk aan folkloristische termen. Het totaal aantal studenten van een studiejaar heet een *class*. De selectie van de eerstejaars wordt *sculpting a class* genoemd:

het boetsen van een jaargroep. Alles is gericht op de toekomst. De studenten worden niet aangeduid met het jaar van aankomst, maar met het jaar waarin zij zullen afstuderen. De nu aankomende eerstejaars zullen de *class of '98* vormen. Elk stadium van de studie heeft een eigen naam. Een eerstejaars is een *freshman* (ook de meisjes; het woord *freshwoman* ben ik niet tegengekomen, laat staan *freshperson*); een tweedejaars heet *sophomore*; een derdejaars *junior*; en een vierdejaars *senior* of *major* (hoofdvakker). Als de vier jaar doorlopen zijn, is dit niet het einde van een *class*, maar juist het begin, namelijk van het leven in de maatschappij: de plechtigheid waarbij de academische graad officieel wordt toegekend heet *commencement*. De band met de universiteit blijft voor velen ook daarna heel sterk. Kenmerkend voor Princeton is de uitbundige jaarlijkse reünie, die voor de buitenstaander de meest bizarre taferelen oplevert. De officiële kleuren van Princeton zijn zwart, wit en oranje. Het schijnt dat pas later, vanwege deze kleuren, de tijger is gekozen als symbool van de universiteit. De reünisten komen uitgedost in gestreepte kostuums in deze weinig fraaie kleurencombinatie, soms compleet met de pluche tijgerstaart die tijdens hoogtijdagen overal in Princeton verkrijgbaar is. Er zijn heren onder van over de negentig, die geen jaar overslaan. De universiteit vaart er wel bij; in de stemming van het weerzien wordt het chequeboek gemakkelijker getrokken dan thuis aan de schrijftafel.

De voorzieningen in Princeton zijn overdadig. De bibliotheek is vrijwel dag en nacht open, ook zaterdag en zondag, en het magazijn is overal toegankelijk. Er is nergens gebrek aan studieruimte. Het universiteitsmuseum heeft een kunstcollectie waar menige grote plaats jaloers op zou zijn. Er zijn vrijwel dagelijks gastsprekers uit binnen- en buitenland. In de verschillende toneel- en concertzalen treden behalve plaatselijke gezelschappen regelmatig internationale beroemdheden op. De hoeveelheid voortreffelijk voedsel die in de restaurants voor de studenten en docenten wordt opgediend grenst aan het onbehoorlijke. Als tegenwicht zijn er, altijd een voornaam punt in Amerika, alle denkbare sportvoorzieningen van professionele kwaliteit. Maken deze dingen de universiteit nu tot een bolwerk van het kapitalisme? Dat was in ieder geval de mening van de beginselvaste Britse marxist E.P. Thompson, die een aantal jaren geleden slechts met de grootste moeite kon worden overreed om in Princeton een lezing te houden. Anderen zijn van oordeel dat de economische zelfstandigheid van de universiteit juist de beste garantie biedt voor een volstrekte vrijheid van denken.

Princeton concentreert zich op onderwijs en onderzoek in een beperkt aantal vakken. De medische en juridische beroepsopleidingen, die zo sterk het gezicht van Harvard bepalen, ontbreken hier. Ook de sociale wetenschappen zijn, voorzover ik kan zien, niet sterk vertegenwoordigd. Er is een succesvolle school voor politieke wetenschap en internationale betrekkingen, en er zijn opleidingen in muziek, dans, theater en architectuur, maar Princeton blinkt toch vooral uit in de zuivere alfa- en bèta-studies: letteren en geschiedenis enerzijds, natuurkunde, wiskunde en sterrenkunde anderzijds. Binnen deze vakgebieden bestaan weer bepaalde zwaartepunten; zo bestaat er bijvoorbeeld een bijzonde-

re aandacht voor de geschiedenis en culturen van het Nabije Oosten, en voor de geschiedenis van de natuurwetenschappen. Faculteiten, zoals die in Nederland functioneren als organisatievorm, zijn er in Princeton niet. Ieder *department*, vergelijkbaar met een vakgroep, ressorteert direct onder het universiteitsbestuur. De veel minder zware bureaucratische structuur schijnt voor de kleinere afdelingen niet nadelig te zijn.

De omgangsvormen tussen de docenten zijn zeer collegiaal. Er heerst op het eerste gezicht een volstreekte gelijkheid. Iedereen mag zich *professor* noemen, met het gevolg dat deze titel nauwelijks meer wordt gebruikt. Toch is er een duidelijke rangorde. Onderaan de ladder staat een kleine groep van *graduates*, die ver gevorderd zijn met hun proefschrift en nu als toegevoegd docent meewerken met de *tutorials*. Vervolgens komen de *assistant professors*, dat wil zeggen betrekkelijk jonge docenten, die kortgeleden zijn gepromoveerd en die nu de handelsuitgave van hun proefschrift voorbereiden, in het beste geval ook een tweede boek. Hun aanstelling geldt voor zes jaar en wordt maar zelden verlengd. In de regel zullen zij verder carrière maken aan een andere universiteit. Bij de zeer snel verslechterende arbeidsmarkt voor Amerikaanse academici wordt dit overigens steeds moeilijker. De laagste rang in vaste dienst is die van *associate professor*. Dit zijn onderzoekers met meer publicaties en onderwijservaring; het is gebruikelijk dat zij na enkele jaren worden bevorderd tot gewoon hoogleraar. Anders dan in Nederland is er in Princeton per afdeling niet een vaste staf van vier of vijf hoogleraren met veel groter aantal medewerkers. De verhouding is omgekeerd. Het zijn de hoogleraren die het niveau bepalen, en zij zijn daarom het sterkst vertegenwoordigd. Deeltijdbanen kent men in in geen van deze functies.

De geschiedenisstudie

In de afdeling geschiedenis van Princeton waren er in het voorjaar van 1994 twaalf *assistant professors*, zes *associate professors*, en zesentwintig volwaardige hoogleraren. Binnen de laatste groep zijn nog de bezetters van de *endowed chairs*, dat wil zeggen uit bijzondere fondsen betaalde leerstoelen, te onderscheiden. Deze bijzondere leerstoelen zijn, alweer anders dan in Nederland, niet een goedkope manier om het aantal hoogleraren te vergroten. Het gaat juist om extra uitgaven ten gunste van docenten wier aanwezigheid onmiskenbaar tot de roem van de universiteit bijdraagt. Vrijwel zonder uitzondering betreft het internationaal befaamde geleerden, op het hoogtepunt van hun loopbaan, die op gunstige voorwaarden van andere universiteiten zijn aangetrokken. Bij de historici waren dit er in 1994 negen. Sommigen van hen zijn door hun werk ook in Nederland goed bekend: Peter Brown (laat-antieke en vroegmiddeleeuwse geschiedenis), Judith Herrin (Byzantijnse geschiedenis), Robert Darnton, Natalie Zemon Davis en Anthony Grafton (vroegmoderne Europese geschiedenis), Arno Mayer (Europese politieke en diplomatieke geschiedenis), James MacPherson, Hendrik Hartog, Nell Painter (Amerikaanse geschiedenis). Verder

nemen sommige emeriti nog zeer actief deel aan het leven op de afdeling, zoals Carl Schorschke (moderne Europese geschiedenis) en Lawrence Stone (vroeg-moderne sociale geschiedenis).

De docenten in Princeton zijn ervan overtuigd dat zij een zware onderwijs-last hebben. Tegen het eind van het collegeseizoen vertonen velen van hen de bekende tekenen van uitputting. Maar hun inspanning is meer kwalitatief dan kwantitatief. De verhouding tussen staf en studenten aan de afdeling geschiedenis in Groningen is ongeveer 1 op 32; in Princeton is dit 1 op 8. Dit betekent dat er aan de prestaties van de afzonderlijke studenten een veel grotere aandacht wordt besteed. De studenten verwachten dit ook. Vrijwel zonder uitzondering werken zij hard, in de zekerheid dat er op hun vorderingen adequaat zal worden gereageerd. Scripties worden altijd door tenminste twee docenten gelezen; mondelinge tentamens vinden plaats voor een commissie van vier. Vanuit de Nederlandse verhoudingen lijkt dit misschien angstaanjagend, maar de kritiek is opbouwend, en daarom uiteindelijk veel bevredigender. De bereidheid om over het werk te discussiëren is trouwens in het algemeen opvallend, zowel onder de docenten als de studenten. Dit is een van de beste kanten van het idee van de universiteit als intellectuele gemeenschap.

De intensieve begeleiding die de docenten aan hun studenten geven, wordt gecompenseerd door allerlei buitengewoon gunstige verlofregelingen. Het collegejaar mag dan vermoeiend zijn, het is ook kort. In juni begint het jaarlijkse zomerreces van een volle drie maanden. Bovendien is het gebruikelijk dat hoogleraren regelmatig gedurende een jaar of een half jaar voor onderzoek afwezig zijn. De staf heeft in alle opzichten een grote bewegingsvrijheid en is dan ook nooit compleet ter plaatse. Zulke voorzieningen zijn niet een verkwisting; zij liggen in het verlengde van de houding die tegenover de studenten wordt aangenomen. In Princeton worden de boeken van de hoogleraren beschouwd als een wezenlijke bijdrage tot de reputatie van de universiteit. Door te publiceren toont de instelling aan de buitenwereld wat zij waard is. Het is daarom niet meer dan eigenbelang om de staf in de gelegenheid te stellen die publicaties te schrijven. Er bestaat geen ingewikkelde en tijdrovende programmering of verslaglegging. De docenten zijn zo gekozen, dat erop kan worden vertrouwd dat zij hun werk ook inderdaad doen.

Sinds 1969 heeft de afdeling geschiedenis van Princeton, dankzij een royale schenking door Shelby Cullom Davis, oud-curator van de universiteit, een eigen onderzoekscentrum. Dit centrum biedt ieder jaar plaats aan vijf tot tien historici uit binnen- en buitenland. Zij schrijven een discussiestuk dat, afgewisseld met de stukken van andere gastsprekers, tijdens wekelijkse sessies op de vrijdagochtend besproken wordt. Daarbij zijn altijd tenminste een aantal van de hoogleraren uit de afdeling en vaak ook uit andere vakgebieden aanwezig. Het thema is doorgaans een zeer algemeen aspect van de geschiedwetenschap, dat het mogelijk maakt om allerlei verschillende gezichtspunten naar voren te laten komen. Een dergelijke vrijwel onafgebroken presentatie van nieuw en nog lopend onderzoek is, althans wat de geschiedenis betreft, uniek voor Princeton. Tot 1990 werd het Davis Center geleid door Lawrence Stone, die het debat

graag zo scherp mogelijk voerde. De periode waarin Natalie Zemon Davis als voorzitter optrad, tot 1994, droeg het stempel van de haar eigen elegantie en zeer veelzijdige belangstelling. Vanaf het komende jaar zal William Jordan, hoogleraar middeleeuwse geschiedenis, de organisatie op zich nemen, met een ongetwijfeld weer heel andere stijl.

Vooruitzichten

Het is duidelijk dat een verblijf in Princeton niet alleen de studenten, maar ook de docenten buitengewone voordelen biedt. Een benoeming in Princeton hoort tot de dromen van talloze Amerikaanse academici. Er zijn hele boeken geschreven vol wrok en bitterheid door auteurs die menen dat een dergelijke plaats hen ten onrechte is onthouden. Norman F. Cantor, *Inventing the Middle Ages* (New York 1991), is er een recent voorbeeld van. Aan de andere kant heb ik hier ook Europese docenten ontmoet die uitkeken naar een gelegenheid om naar hun land van herkomst terug te keren. De Amerikaanse benadering, zelfs wanneer zij ondersteund wordt door de best mogelijke materiële omstandigheden, voldoet kennelijk niet iedereen. Dit leidt terug tot de vraag die ik in het begin stelde: zijn de grote uitgaven die in Princeton aan onderzoek en onderwijs worden besteed inderdaad een garantie voor een uitzonderlijk intellectueel niveau?

Op grond van mijn uiteraard zeer beperkte ervaringen aan de afdeling geschiedenis ben ik geneigd te zeggen: ja. Maar met een voorbehoud. In dit opzicht is de kwantiteit misschien belangrijker dan de individuele kwaliteit. Er zijn in Princeton docenten van een bijna onvoorstelbare geleerdheid, van wie in de omgang altijd iets op te steken valt. Toch is het zeker niet zo dat het debat zich telkens ver verheft boven hetgeen in Nederland bereikt zou kunnen worden. De meerwaarde bestaat in de intensiteit waarmee de discussie wordt gevoerd. Hierdoor ontstaat op den duur een cumulatief effect. Princeton is, als gevestigde instelling, niet de plaats waar de meest radicale en verrassende ideeën worden gegenereerd. Maar zij worden er wel met grote aandacht gevolgd en besproken. Het is deze voortdurende receptiviteit voor 'wat er gaande is', die de sfeer in Princeton uiteindelijk zo stimulerend maakt, en die zo sterk verschilt van de afwachtende en afwerende houding die in Nederland nog te vaak wordt aangenomen.

Natuurlijk zijn er ook minder gunstige kanten aan de ijver waarmee alles wat nieuw is wordt opgenomen. Een ervan is het gevaar van modieus snobisme. Dit komt vooral naar voren in het opmerkelijke ontzag dat veel Amerikaanse intellectuelen voelen voor alles wat Frans is. Er bestaat in Amerika een groot begrip en zelfs respect voor gedachten, opinies en attitudes uit Frankrijk, zowel uit het heden als het verleden, die uit Duitse bron alleen afschuw zouden wekken. De autobiografie van Alice Kaplan, *French Lessons* (Chicago 1993), geeft hiervan een onthullend beeld. Een ander punt is het vergaande pragmatisme waarmee veel Amerikaanse historici te werk gaan. Dat de meeste Ameri-

kaanse geschiedschrijving in hoge mate presentistisch is, dat wil zeggen gemotiveerd door actuele problemen en interesses, is op zichzelf geen nadeel. Het gebruik van het verleden als spiegel van het heden is een legitieme vorm van geschiedbeoefening, en een van de voornaamste manieren om de band met het verleden levend te houden. Het gaat een stap verder wanneer onderzoekers, zonder enige ironie, toegeven dat zij hun onderwerp hebben gekozen in de verwachting dat het boek goed in de markt zou liggen. Misschien is dit het uiterste van professionalisme. Dergelijk werk hoeft niet slecht te zijn, maar het geeft de idee van een persoonlijk engagement wel een heel dubbelzinnige betekenis.

Het voornaamste probleem van de Amerikaanse particuliere universiteiten is de verhouding tot de maatschappij. Dit wordt dringender, naarmate de arbeidsmarkt voor gepromoveerden in snel tempo krappere wordt. De financiële onafhankelijkheid geeft een grote vrijheid. Deze wordt niet noodzakelijk opgevat als kapitalistische vrijheid; aan de geschiedenisafdeling in Princeton in ieder geval zijn de aanhangers van een politiek radicalisme in de meerderheid boven de lezers van de *Princeton Tory*. Maar het is een vrijheid die wordt betaald met onverschilligheid. De staat, en de kiezers, hebben op de universiteiten geen invloed, en zij zijn dan ook weinig bereid naar hen te luisteren. Daar komt bij, dat de *graduate*-opleidingen een gevaarlijke geslotenheid vertonen, niet ten opzichte van individuele personen, maar ten opzichte van alles wat niet tot de academische sfeer behoort. Aan de *graduate*-opleiding worden wetenschappelijke onderzoekers gevormd, die vervolgens onderwijs zullen gaan geven aan andere onderzoekers, die op hun beurt weer aan de universiteiten een plaats hopen te vinden, en zo verder. Hierdoor blijft het academische bedrijf in zichzelf besloten. De noodzaak die nu ontstaat om deze cirkelgang te doorbreken wordt door de betrokkenen nog veel te veel als een achteruitgang gezien.

Kunnen wij in Nederland aan de Amerikaanse universiteiten een voorbeeld nemen? Wanneer er geklaagd wordt over de prestaties van het Nederlandse hoger onderwijs, kijkt men altijd naar de tien of twintig universiteiten die in de Verenigde Staten tot de top behoren. Ik hoop dat ik duidelijk heb gemaakt dat deze een heel andere maatschappelijke basis hebben dan in Nederland mogelijk zou zijn. Zelfs privatisering zou geen overeenkomst scheppen. Het is onwaarschijnlijk dat veel Nederlandse ouders, die daarvoor al belasting betalen, nog grotere bedragen voor de opleiding van hun kinderen zouden willen uitgeven. Een instelling als Princeton zou in de Nederlandse verhoudingen bovendien als ondraaglijk elitair worden ervaren. Het Amerikaanse systeem laat zich niet overplaatsen. Maar iets van het intellectuele klimaat misschien wel. Wat we in Nederland nodig hebben, is een grotere beweeglijkheid, zowel tussen de universiteiten onderling als internationaal; een grotere waardering voor het werk van de universiteit als gemeenschappelijk produkt; en, wat de letteren betreft, meer ruimte voor het schrijven van boeken in plaats van artikelen. Miljoenenbedragen hoeft dit niet te kosten, en er zou voor het Nederlandse zelfrespect veel mee gewonnen zijn.